

Плотніков О.В.

*асистент кафедри міжнародного права та
міжнародних відносин
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
В АСПЕКТІ ФРАГМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА:
СУПЕРЕЧЛИВІ ВПЛИВИ ТА РИЗИКИ НЕУЗГОДЖЕНОСТІ**

Європейський суд з прав людини існує на перехресті декількох правових систем. По-перше, він є органом, створеним для захисту людських прав, отже він має діяти в рамках загального права прав людини. По-друге, він є регіональним судовим органом, створеним для країн Європи; відповідно, Суд має брати до уваги норми європейського права. По-третє, він був створений у відповідності до міжнародного міжнародного права, таким чином, його діяльність має відповідати загальновизнаним міжнародно-правовим принципам.

На момент утворення Європейського суду з прав людини в 1950 році, право прав людини та європейське право не були достатньо розгалуженими, та безумовно розглядалися як складові загального міжнародного права. Однак в сучасному міжнародному праві ця єдність та узгодженість втрачені через виникнення у ньому такого явища як фрагментація [1, 2, 3]. Дослідницька група Комісії з міжнародного права ООН визначила фрагментацію міжнародного права як виділення у міжнародно-правовій системі окремих незалежних та частково ізольованих «блоків» [4]. В якості таких блоків можуть виступати міжнародно-правові режими чи групи міжнародно-правових режимів, які відрізняються недостатньою узгодженістю з загальним міжнародним правом та між собою, наслідком чого стає колізія правових норм. Остання гостро проявляється в разі неузгодженого та суперечливого застосування таких норм, а також у випадку різних підходів до застосування однієї й тієї самої норми. Не уникнув фрагментаційних впливів і Європейський суд з прав людини, який в кожному випадку застосування ним права при винесенні рішень має брати до уваги вимоги різних правових систем.

В даній статті розглядається практика Європейського суду з прав людини в світлі фрагментації міжнародного права. Метою статті є виявлення проявів впливу фрагментації міжнародного права на діяльність Європейського суду з прав людини. Завданням статті є розгляд конкретних випадків правозастосування та виведення на підставі дослідженого матеріалу загальних тенденцій.

Окремі аспекти досліджуваної проблематики розглядалися вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Фрагментація міжнародного права є об'єктом розгляду спеціальної дослідницької групи Комісії з міжнародного права ООН. Окремих аспектів участі міжнародних судових органів в процесі фрагментації торкалися в своїх роботах Г. де Бурка, М.М. Гнатовський, К.С. Зіглер, П. Крейг, Д.Ф. Манчіні, О.Р. Поєдинок, О. Спірман, Д. Хальберстам та інші експерти в галузі міжнародного та європейського права. Водночас, робота по вивченню участі Європейського суду з прав людини у фрагментації міжнародного права, вочевидь, далека від завершення в силу безперервного розвитку самої правової реальності.

Діяльність міжнародних судів з прав людини в аспекті фрагментації становить особливий інтерес. Міжнародне право прав людини є, значною мірою, регіональним, оскільки на глобальному рівні відсутні як загальнообов'язкові конвенції з прав людини, так і судовий орган, що вирішував би спори за такими конвенціями. Водночас, в світі існують такі регіональні суди як Європейський суд з прав людини, Міжамериканська система захисту прав людини, що складається з Комісії та Суду, Африканський суд справедливості та з прав людини, що був утворений шляхом злиття Африканського суду з прав людини та народів та Суду Африканського союзу. В арабському світі триває дискусія щодо необхідності створення Арабського суду з прав людини, який, за європейським зразком, мусив би розглядати порушення прав, закріплених в Арабській хартії прав людини.

Наявність великої кількості регіональних угод щодо прав людини та діяльність судів, створених на підставі цих угод, дозволяє говорити про регіоналізм права прав людини, причому найбільшою розвиненістю це право відрізняється саме в Європі, включаючи в себе як набір договірних норм, так і широку практику Європейського суду з прав людини. Водночас, право прав людини залишається галуззю загального міжнародного права, а в практиці судів можна відзначити чимало рис, що є спільними для всіх

регіонів, та дозволяють говорити як про єдність даної галузі, так і про подібність рішень судів, в тому числі таких, що впливають на фрагментацію міжнародного права.

Фрагментаційні практики судів з прав людини дають унікальний приклад зіткнення різних політико-правових позицій. З одного боку, ці суди намагаються уникати таких рішень, що дали б підстави заявити про особливість міжнародно-правового режиму прав людини чи існування регіональних режимів захисту людських прав, оскільки це могло б підірвати віру в єдність та універсальність прав людини. З іншого боку, вони не завжди можуть встояти перед спокусою розглядати право прав людини як таке, що переважає над всіма іншими міжнародно-правовими режимами та як імперативний припис, якому мусять відповідати інші норми міжнародного права. За слушним зауваженням Ф. Ванесте, «диявол ховається в деталях: надаючи власне тлумачення відповідним нормам міжнародного права, міжнародні суди з прав людини можуть порушити єдність міжнародного права, явно про це не говорячи» [5, 51].

Так, Європейський суд з прав людини у справі *Bankovic and Others v. Belgium* заявив, що «принципи Конвенції неможна тлумачити та застосовувати у вакуумі. Суд мусить брати до уваги будь-які відповідні правила міжнародного права при розгляді питань, які стосуються його юрисдикції та визначати відповідальність держав у відповідності до керівних принципів міжнародного права... Конвенцію слід тлумачити, наскільки це можливо, в гармонії з іншими принципами міжнародного права, частину якого вона становить» [6, 57]. З такої позиції суду можна зробити висновок про те, що Суд не сприймає право прав людини як особливий міжнародно-правовий режим та не відділяє його від загального міжнародного права.

Як підкреслила Комісія з міжнародного ООН, практика суду вказує на відсутність «припущення *a priori* про те, що правила Конвенції переважають над загальним правом» [7, 86]. Останнє твердження знаходить підтримку у висновку Європейського суду з прав людини у справі *Fogarty v. United Kingdom*. В даній справі Суд заявив: «так само як право на доступ до суду є невід'ємною частиною гарантії чесного судового розгляду... так і деякі обмеження доступу слід розглядати як невід'ємні, прикладом чого є загальноновизнані обмеження, встановлені спільнотою націй як частина

доктрини державного імунітету» [8, 36]. Отже суд бачить правила Конвенції як частину цілого, що робить можливим припущення про перевагу загального міжнародного права над спеціальним правом прав людини.

Декларуючи відданість основним положенням міжнародного права, суди з прав людини, водночас, дозволяють собі тлумачити не тільки документи про права людини, які вони покликані тлумачити, а й інші відповідні регіональні договори та норми міжнародного права, що до прав людини прямого відношення не мають, а отже суди з прав людини не мають формальних повноважень для їхнього тлумачення. Відбувається «приспосовування» норм міжнародного права для потреб спеціального правового режиму.

Як було зазначено раніше у даній роботі, фрагментація міжнародного права міжнародними судами відбувається, переважно, саме через тлумачення, отже висновки Європейського суду з прав людини можна розглядати як заяву про потенційну можливість його впливу на фрагментацію міжнародного права. Таке припущення підтверджується рішеннями Суду у справі *Ireland v. The United Kingdom*. Суд заявив, що на відміну від класичних міжнародних договорів, Європейська конвенція з прав людини є «більше ніж взаємною угодою держав-членів. Вона створює об'єктивні зобов'язання, які є вищими за взаємні угоди та двосторонні відносини» [9, 239]. Зробивши таке твердження Суд не пояснив чи маються на увазі норми європейського права, чи також і норми загального міжнародного права. Певне роз'яснення цієї двозначності можна знайти у справі *Cyprus v. Turkey*, де Суд підкреслив, що тлумачить Європейську конвенцію з прав людини як «інструмент Європейського публічного порядку (*ordre public*) для захисту індивідуальних людських істот» [10, 78]. Отже, вказівки на вищість права прав людини стосуються скоріше переваги Європейської конвенції над іншими нормами права ЄС. З іншого боку, поняття «європейський публічний порядок» має включати й ряд загальних міжнародних норм, які регулюють існування права ЄС, в тому числі, норм віденських конвенцій про право міжнародних договорів. В своїй практиці Суд звертався до таких норм, причому тлумачив них у дуже широкий спосіб, фактично виводячи нові норми в праві прав людини.

Так, у справі *Belilos v. Switzerland* Європейський суд з прав людини вказав на відсутність в держав права робити застереження

до Європейської конвенції з прав людини. На думку Суду, Швейцарія несла зобов'язання за Конвенцією «незалежно від юридичної сили застереження» [11, 60]. В своїй подальшій практиці Суд підтвердив, що звичайні процедури застережень до міжнародних договорів не застосовуються до міжнародних документів з прав людини. На думку Суду, яку він висловив у справі *Loizidou v. Turkey*, різниця між роллю та завданнями Міжнародного суду ООН та Європейської конвенції з прав людини, поєднані з практикою прийняття державами обов'язків за договорами з прав людини без застережень «створює обов'язкові підстави для розрізнення практики Конвенції від практики Міжнародного суду» [12, 67]. Таким чином, Суд протиставив не тільки право прав людини та загальне міжнародне право, але й самого себе Міжнародному суду ООН.

Дана позиція Суду, очевидно, відповідає загальному курсу європейської судової системи на виокремлення європейського правопорядку. Через право тлумачити Європейський суд з прав людини підтримав висновки Суду Європейських спільнот про існування особливих прав та обов'язків держав-членів поза загальними правами та обов'язками за міжнародним правом.

Розглянута практика Європейського суду з прав людини дозволяє говорити, що в ситуації трьохстороннього конфлікту зобов'язань між правом прав людини, європейським правом та загальним міжнародним правом Європейський суд з прав людини врешті приймає бік того права, для захисту якого він був створений. Пріоритетним для нього є захист прав людини, на другому місті стоїть європейське право, загальне ж міжнародне право опиняється на останньому місті в переліку пріоритетів.

Необхідно підкреслити, що Суд не прямо не здійснює вибору між цими трьома правовими системами та відкрито не відмовляється від виконання зобов'язань у відповідності до кожної з них. В разі конфлікту їхніх норм, Суд вдається до розлогих тлумачень, під час яких фактично виводить нові норми, на підставі яких здійснює вибір на користь захисту певної правової системи. Таким чином, Європейський суд з прав людини не тільки зазнає впливу з боку міжнародно-правової системи, що фрагментується, але й сам бере участь в процесі фрагментації цієї системи шляхом підтримки галузевої підсистеми (права прав людини) та регіональної підсистеми (європейського права) на шкоду єдності міжнародно-правової системи в цілому.

Джерела

1. Колодкин Р.А. Фрагментация международного права? // Московский журнал международного права. 2005. № 2 (58). – С. 38-61;
2. Кислицина Н.Ф. Развитие системы международного права на современном этапе: автореферат дис. канд. юр. наук. М., 2007;
3. Гнатовський М.М., Поєдинок О.Р. Фрагментація міжнародного права: проблема та можливі шляхи її вирішення / Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Одеса, 2008. – Вип. 34. – С. 314-323;
4. Фрагментация международного права: трудности обусловленные диверсификацией и расширением сферы охвата международного права / Организация Объединённых Наций. // Доклад Комиссии международного права: пятьдесят пятая сессия (5 мая – 6 июня и 7 июля – 8 августа 2003 года). Нью-Йорк, 2003. <http://untreaty.un.org/ilc/reports/2003/russian/chp10.pdf>;
5. Vanneste F. General international law before human rights courts / F. Vanneste. – Antwerpen.: Intersentia, 2010;
6. Bankovic and Others v. Belgium, Decision of 12th December, 2001, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://law.case.edu/lectures/files/2009-2010/20100407_Bankovic.pdf;
7. Fragmentation of international law: difficulties arising from the diversification and expansion of the international law // Report of the Study group of the International law commission A/CN.4/L.682. 13 April, 2006, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_l682.pdf;
8. Fogarty v. United Kingdom, Judgement of 21st November, 2001, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=fogarty&sessionId=95187876&skin=hudoc-en>;
9. Ireland v. the United Kingdom, Judgement of 18st January, 1978, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=1978%20%7C%20Ireland&sessionId=95187876&skin=hudoc-en>;
10. Cyprus v. Turkey, Judgement of 10st May, 2001, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=9&portal=hbkm&action=html&highlight=Cyprus%20%7C%20v.%20%7C%20turkey&sessionId=95187876&skin=hudoc-en>;
11. Belilos v. Switzerland, Judgement of 29st April, 1978, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=1978%20%7C%20Belilos&sessionId=95187876&skin=hudoc-en>;
12. Loizidou v. Turkey, Judgement of 23rd March, 1995, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=1978%20%7C%20loizidou&sessionId=95187876&skin=hudoc-en>.

Анотація

Плотников О.В. Практика Європейського суду з прав людини в аспекті фрагментації міжнародного права: суперечливі впливи та ризики неузгодженості. – Стаття.

В статті розглядається проблема впливу фрагментації міжнародного права на практику Європейського суду з прав людини. Демонструється, що у випадку конфлікту норм загального міжнародного права, європейського права та права прав людини, Суд, через тлумачення норм цих правових систем, віддає перевагу регіональним та спеціальним нормам на шкоду єдності загального міжнародного права.

Ключові слова: Право ЄС, право прав людини, Європейський суд з прав людини, фрагментація міжнародного права.

Аннотация

Плотников А.В. Практика Европейского суда по правам человека в аспекте фрагментации международного права: противоречивые влияния и риски несогласованности. – Статья.

В статье рассматривается проблема влияния фрагментации международного права на практику Европейского суда по правам человека. Демонстрируется, что в случае конфликта норм общего международного права, европейского права и права прав человека, Суд, через толкование норм этих правовых систем, отдаёт предпочтение региональным и специальным нормам, подрывая единство общего международного права.

Ключевые слова: Право ЕС, право прав человека, Европейский суд по правам человека, фрагментация международного права.

Summary

Plotnikov O.V. The practices of the European Court of Human Rights in the light of fragmentation of international law: controversial influences and inconsistency risks. – Article.

The article deals with the problem of influence of fragmentation of international law on the practices of the European Court of Human Rights. The article demonstrates that in the case of conflict between the general international law, European law and international human rights law, the Court prefers regional and special norms, thus undermining the integrity of international law.

Keywords: EU law, international human rights law, European Court of Human Rights, fragmentation of international law.